

BULLETIN OF ECONOMIC THEORY AND ANALYSIS

Journal homepage: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/beta>

Türkiye’de Tarım Sektörünün Gelişimi, Kooperatifçilik ve Tarım Politikaları

Cem ENGİN <https://orcid.org/0000-0003-4812-6887>

Ahmet Furkan ÖZDEMİR <https://orcid.org/0009-0003-4383-0346>

To cite this article: Engin, C. & Özdemir, A. F. (2026). Türkiye’de Tarım sektörünün gelişimi, kooperatifçilik ve tarım politikaları. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 11(2), 1021-1050.

Received: 24 Oct 2025

Accepted: 12 Mar 2026

Published online: 24 Apr 2026

©All right reserved

This manuscript is licensed under Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International License ([CC BY NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)).

Bulletin of Economic Theory and Analysis

Volume 11, Issue 2, pp. 1021-1050,2026

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/beta>

Original Article / Araştırma Makalesi

Received / Alınma: 24.10.2025 Accepted / Kabul: 12.03.2026

Doi: <https://doi.org/10.25229/beta.1809994>

Türkiye’de Tarım Sektörünün Gelişimi, Kooperatifçilik ve Tarım Politikaları

Cem ENGİN^a, Ahmet Furkan ÖZDEMİR^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Kahramanmaraş, TÜRKİYE

<https://orcid.org/0000-0003-4812-6887>

^b YL Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, TÜRKİYE

<https://orcid.org/0009-0003-4383-0346>

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de tarım sektörünün tarihsel gelişimini, günümüzdeki ekonomik rolünü, karşılaştığı yapısal sorunları ve tarım kooperatiflerinin bu sorunlara sunduğu çözüm olanaklarını incelemektedir. Tarım, yalnızca gıda üretimi değil; aynı zamanda istihdam, dış ticaret, sanayiye hammadde temini ve kırsal kalkınma gibi alanlarda da stratejik bir rol üstlenmektedir. Ancak Türkiye’de tarım, parçalı arazi yapısı, yüksek girdi maliyetleri, düşük verimlilik, yetersiz teknoloji ve örgütsüzlük gibi sorunlarla karşı karşıyadır. Bu durum üreticilerin gelirlerini azaltmakta, sektörden uzaklaşmayı hızlandırmakta ve tarımın sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Tarım kooperatifleri, üreticilerin güç birliği yaparak maliyetleri azaltması, pazarlama gücünü artırması ve rekabet edebilmesi açısından önemli bir model sunmaktadır. Ancak eğitim, finansman, mevzuat ve denetim eksiklikleri nedeniyle kooperatifler yeterince etkili olamamaktadır. Bu nedenle, tarımda sürdürülebilir kalkınma için kooperatifçiliğin güçlendirilmesi, üreticilerin bilinçlendirilmesi ve kamu desteklerinin daha planlı ve etkili şekilde uygulanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler

Tarım,
Kooperatifçilik,
Sürdürülebilir Kalkınma

JEL Kodu

S10, S13, S17

İletişim Ahmet Furkan ÖZDEMİR ✉ ahmetfurkanozdemir29@gmail.com 📧 Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, TÜRKİYE.

Atf Engin, C. & Özdemir, A. F. (2026). Türkiye’de Tarım sektörünün gelişimi, kooperatifçilik ve tarım politikaları. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 11(2), 1021-1050.

This manuscript is licensed under Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International License ([CC BY NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)).

Development of the Agricultural Sector in Turkey, Cooperatives and Agricultural Policies

Abstract

This study explores the historical development of Turkey's agricultural sector, its current economic significance, the structural challenges it faces, and the solutions offered by agricultural cooperatives. Agriculture is essential not only for food production but also for employment, foreign trade, providing raw materials to industry, and rural development. However, Turkish agriculture faces issues such as fragmented land ownership, high input costs, low productivity, outdated technology, and disorganization. These problems decrease farmers' incomes, lead them to leave the sector, and threaten the sustainability of agriculture. Agricultural cooperatives can act as a key model for farmers to collaborate, reduce costs, improve marketing, and compete more effectively. Yet, their success is limited by weaknesses in education, financing, legislation, and oversight. Therefore, strengthening cooperatives, raising producer awareness, and implementing more strategic and effective public support are crucial for sustainable agricultural production.

Keywords

Agriculture,
Cooperatives,
Sustainable Development

JEL Classification

S10, S13, S17

1. Giriş

Tarım, insanlığın tarihindeki ilk büyük devrimdir ve yerleşik hayata geçişin merkezinde yer alır. Avcı-toplayıcı yaşamdan, toprakla barışçıl bir bağ kurarak üretim odaklı bir yaşam biçimine geçiş, toplumsal yapıları dönüştürmüştür. Türkiye, verimli toprakları ve çeşitlenen iklimiyle bu devrime en uygun coğrafyalardan biridir; tarihsel olarak birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türkiye'nin tarım politikaları modern reformlarla şekillenmiş, 1930'lar ise kooperatifçiliğin temelini atıldığı yıllar olmuştur. Kooperatifler, üreticilerin ve köylerin güç birliği yapmasını sağlaması ve dayanışma kültürünü pekiştirmesi beklenir. Zaman içinde kentleşme, sanayileşme ve ekonomik politikaların yön değiştirmesiyle birlikte tarım, ülke gündeminde eski önemini yavaş yavaş kaybetmiştir. Üreticilerin gelirlerinde önemli düşüşler yaşanmış, küçük ölçekli işletmeler varlıklarını sürdürmekte güçlük çekmiş ve tarım sektöründe çözüm bekleyen pek çok yapısal sorun birikmiştir.

Günümüzde tarım, yalnızca bir üretim faaliyeti olmanın ötesinde, çevresel sürdürülebilirlik, gıda arz güvenliği ve kırsal yaşamın devamlılığı açısından stratejik bir alan olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, teknolojik gelişmeler ve değişen üretim dinamikleri doğrultusunda kooperatifçilik modeli yeniden önem kazanmakta; hem üreticiler arasındaki dayanışmayı artıran hem de tarımsal yapının uzun vadeli sürdürülebilirliğini destekleyen etkili bir

araç olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, Türkiye tarımının mevcut durumunu analiz ederken, kooperatifçiliğin yaşanan yapısal dönüşüm sürecindeki rolünü ve geleceğe yönelik çözüm potansiyelini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu çerçevede tarımın tarihsel olarak gelişimi analiz edilmiş ve daha sonra tarımın ekonomik yapı içerisindeki önemi vurgulanarak tarımsal sorunlara yönelik kooperatifleşme modeli hakkında yeni bir model önerisinde bulunulmuştur.

2. Türkiye’de Tarım Sektörünün Gelişimi

Tarım, insanlık için sadece bir üretim faaliyeti değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı dönüştüren bir devrim olmuştur. İlk insanlar, doğayla mücadele ederek avcılık ve toplayıcılıkla hayatta kalırken, zamanla bitkilerle tanışmış ve hayvanları evcilleştirerek yerleşik düzene adım atmışlardır. Bu, ilk köylerin, ilk toplulukların doğuşunu simgelemektedir. Başlangıçta her şey ailelerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelikken, tarımın ilerlemesiyle birlikte ürünler artık takasla değiştirilmeye başlamış, bir bakıma ilk ticaret tohumları atılmıştır. Şehirlerin büyümesiyle birlikte ticaret hayatı daha da canlanmış, pazarlar oluşmuş ve ekonomi yerel sınırları aşarak karmaşık bir hal almıştır. Artan nüfus ve çeşitlenen ihtiyaçlar, para kullanımının yaygınlaşmasına neden olmuş; böylece ekonomik ilişkiler, bir yerel faaliyetten çıkarak küresel bir boyut kazanmıştır. Tarım da bu dönüşüme paralel olarak evrimleşmiş; elle ekim yapılan alanlardan, hayvan gücüyle işlenen topraklara geçilerek üretim verimliliği artmıştır. Bu ilerlemeler, insan uygarlığının ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını şekillendirerek, günümüz dünyasında küresel ekonomi içinde tarımın temel rolünü pekiştirmiştir (Sumaytaoğlu, 2012: 1-2).

Türkiye, tarih boyunca Asur, Hitit, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi büyük uygarlıkların etkisiyle derin bir tarım geleneği oluşturmuştur. Anadolu'nun iklimine uygun olarak, buğday, arpa, pamuk, üzüm ve zeytin gibi tarım ürünleri yetiştirilmiş, hayvancılık da önemli bir yere sahip olmuştur. Osmanlı döneminde, halkın büyük çoğunluğu geçimini tarımdan sağlarken, Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte devletin öncülüğünde kooperatifleşme ve modernleşme adımları atılmaya başlanmıştır. Ancak 20. yüzyılın ortalarından sonra kentleşme ve sanayileşme, tarımda çalışan insan sayısını ciddi şekilde azaltmıştır. 2000’li yıllarda IMF ile yapılan anlaşmalar ve reformlarla birlikte, devletin tarım alanındaki birçok işletmesi özelleştirilmiştir. Yine de, yüksek girdi maliyetleri, küçük ve parçalı işletmeler, yetersiz sulama ve teknolojik eksiklikler, tarımın rekabet gücünü düşürmekte ve üreticileri zorlamaktadır. Bu koşullar, tarım sektöründe

sürdürülebilir bir kalkınma sağlanabilmesi için kapsamlı ve uzun vadeli politikalar ile yatırımların gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır (Doğan vd., 2015: 32-33). Bununla birlikte Türkiye’nin düzensiz yüksek düzeyde göç alması ve tarımsal üretimin toplam hasıla içindeki payının yıldan yıla azalması tarımın giderek artan stratejik önemini açıkça ortaya koymuştur. Bu bağlamda Türkiye’de tarımın stratejik önemine atfen ivedi olarak tarım sektöründe verimliliği arttıracak yeni tarım politikalarının devreye sokulması kaçınılmaz bir gerçekliktir.

3. Tarım Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi

Türkiye’de verimli arazi miktarı oldukça yüksek olup 77,9 milyon hektarın 26,3 milyon hektarı tarımsal arazi olarak kullanılmaktadır. Türkiye’de özel mülkiyet kavramında küçük aile işletmeleri varlığı oldukça fazladır. Bununla birlikte tarımsal arazilerin kullanımının genişlemesi; genişlemeye bağlı olarak tarım işletmelerinin sayısı artmasıyla birlikte ortalama işletme arazisinde 60 dekara ulaştığı ifade edilmektedir. Ayrıca yasal çerçevede tarım arazilerinin bölünmemesi yönünde atılan adımların tarım sektörünü olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir. Ancak, verimliliği artırmak ve daha büyük ölçekli işletmeler kurmak amacıyla miras ve arazi hukuku gibi düzenlemelerle işletme büyüklüğünün daha da artırılması hedeflenmektedir. Tarım, sadece gıda üretiminin ötesinde, bir ülkenin ekonomik yapısının temel taşlarından biridir; milli gelire katkısından, gıda güvenliği sağlama rolüne, dış ticaret dengesine olan etkisinden sanayiye sağladığı hammaddeye kadar pek çok önemli işlevi vardır. Ayrıca, tarım istihdam yaratma gücü ve diğer sektörlerle olan etkileşimiyle de ekonominin çok yönlü büyümesine katkı sağlar, bu yüzden tarımın gelişmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, yalnızca tarım sektörü için değil, tüm ekonomi için kritik bir öneme sahiptir (Arslan, 2015: 182).

Tablo 1

Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler Ekim Alanı ve Üretim Durumu

Ekilen Alan (Hektar)	Yıllar							
	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023
Arpa	36 290	36 500	30 400	27 835	30 971	31 691	31 994	32 781
Buğday	94 000	92 500	81 034	78 668	69 222	67 446	66 287	68 326
Mısır	5550	6000	5940	6882	6916	7582	9118	9580
Pirinç	580	850	990	1158	1253	1294	1205	1121
Patates	2050	1543	1407	1540	1479	1389	1391	1509
Kuru Fasulye	1760	1412	1034	936	1030	1077	970	884
Kırmızı Mercimek	3900	3867	2116	2075	2098	2601	2998	2781
Nohut	6360	5578	4557	3593	5116	4878	4568	4587

Yeşil Mercimek	820	532	228	163	378	481	428	447
Ayçiçeği	5420	5660	6414	6853	7288	9011	9809	9526
Pamuk	6541	5468	4806	4340	3592	4322	5731	4774
Soya	150	86	234	367	351	438	380	326
Üretim (Bin Ton)								
Arpa	8000	9500	7250	8000	8300	5750	8500	9200
Buğday	21 000	21 500	19 674	22 600	20 500	17 650	19 750	22 000
Mısır	2300	4200	4310	6400	6500	6750	8500	9000
Pirinç	210	360	516	552	588	600	570	540
Patates	5370	4090	4548	4763	5200	5100	5200	5700
Kuru Fasulye	230	210	212	235	280	305	270	240
Kırmızı Mercimek	250	520	422	340	328	228	400	424
Nohut	730	548	600	531	460	630	475	580
Yeşil Mercimek	73	50	25	20	42	35	45	50
Ayçiçeği	800	975	1320	1680	2067	2415	2550	2198
Pamuk	1295	1291	1272	1213	1064	1350	1650	1260
Soya	44	29	86	161	155	182	155	137

Kaynak. TÜİK, 2025

Tablodan da anlaşılacağı gibi, tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin üretiminde son senelerde dikkat çekici değişiklikler yaşanmıştır. Buğday ve arpa gibi temel ürünlerin ekim alanları daralırken, üretim neredeyse aynı seviyede kalmış, mısır ise kayda değer bir yükseliş yaşamış, ekim alanı ve üretimi hızla artmıştır. Ayçiçeği ve pamuk üretimi 2022'ye kadar yükselmişken, 2023'te tersine bir düşüş yaşanmıştır. Öte yandan, soya, yeşil mercimek ve nohut gibi ürünlerde ise üretim sabit kalmış ya da gerilemiştir.

Tablo 2

Sebzeler Üretim Durumu

Üretim (Bin Ton)	Yıllar							
	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023
Bakla	45	.	41	35	54	41	38	32
Bamya	27	.	36	30	40	32	30	29
Bezelye	48	122	90	112	108	111	120	147
Biber	1 480	1 829	1 986	2 307	2 636	3 091	3 018	3 081
Domates	8 890	10 050	.	10 052	12 615	13 204	13 095	13 000
Fasulye	514	555	587	640	547	510	519	505
Havuç	235	388	533	534	588	590	788	777
Salatalık	1 825	1 745	1 739	1 822	1 886	1 890	1 938	1 871
Ispanak	205	.	218	208	231	218	230	232
Kabak	260	.	314	312	547	609	590	573
Karpuz	3 940	3 970	3 683	3 918	3 491	3 468	3 394	3 147

Kavun	1 865	.	1 611	1 719	1 724	1 638	1 587	1 403
Lahana	622	.	611	764	851	860	964	988
Marul	333	.	419	447	520	540	561	577
Patlıcan	924	.	846	805	835	832	781	817
Pırasa	308	.	244	231	225	213	168	160
Sarımsak	81	82	76	94	116	132	140	142
Soğan	2 200	2 070	1 900	1 879	2 280	2 500	2 350	2 600
Turp	167	170	155	200	223	228	188	182

Kaynak. TÜİK, 2025

Bilindiği üzere tarımsal üretim iklim koşullarıyla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda Tablo 2’de yer alan verilere baktığımızda sebze üretiminde genel olarak artış eğilimi gözlemlenmiştir. Domates üretimi keskin bir artış göstererek 2021 yılında 13 milyon tonu geçse de 2023’de tekrar düşüş yaşamıştır. Biber, patlıcan, karpuz, bezelye gibi ürünlerde de belirgin dalgalanmalar yaşanmıştır. Soğan üretimi de artarak önemli bir seviyeye gelmiştir. Ancak, bakla, bamya gibi ürünlerde üretim sabit kalmış ya da azalmıştır. Havuç üretimi son yıllarda belirgin şekilde artmıştır.

Tablo 3

Meyveler Üretim Durumu

Üretim (Bin Ton)	Yıllar							
	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023
Antep Fıstığı	75	60	128	144	296	119	239	176
Armut	380	360	3 800	463	545	530	551	534
Ayva	105	.	121	112	189	192	197	192
Badem	47	45	55	80	159	178	190	170
Ceviz	116	150	178	190	286	325	335	360
Çay	758	1 192	1 305	1 327	1 450	1 453	1 269	1 356
Çilek	130	200	299	375	546	669	728	676
Dut	60	55	75	69	70	69	72	71
Elma	2 400	2 570	2 600	2 569	4 300	4 493	4 817	4 602
Erik	195	220	240	279	329	332	348	355
Fındık	470	530	600	646	665	684	765	650
Greyfurt	130	135	213	250	238	249	198	284
İncir	240	285	254	300	320	320	350	356
Kayısı	579	894	476	696	850	817	823	766
Kiraz	230	280	417	535	724	689	656	736
Limon	460	600	787	750	1 188	1 550	1 323	2 325
Mandalina	560	670	858	1 156	1 585	1 819	1 865	2 952
Muz	64	150	210	270	728	883	997	930

Nar	59	80	208	445	600	647	681	638
Portakal	1 070	1 445	1 710	1 816	1 333	1 742	1 322	2 311
Şeftali	430	510	539	642	892	891	1 008	1 076
Üzüm	3 600	3 850	4 255	3 650	4 208	3 670	4 165	3 400
Vişne	106	138	194	183	189	183	176	211

Kaynak. TÜİK, 2025

Tablodan görüldüğü gibi, bazı meyveler üretimde adeta sıçrama yaparken, diğerlerinde düşüş görülmektedir. Elma, muz, mandalina, limon ve nar gibi meyvelerin üretimi hızla artmış; elma 2 milyon 400 bin tondan 4 milyon 602 bin tona, muz ise 64 bin tondan 930 bin tona yükselmiş. Mandalina ve nar da rekor kırarak sırasıyla 2 milyon 952 bin ve 638 bin ton olmuş. Ancak, çilek, Antep fıstığı ve kayısı üretimi azalmış; çilek 728 bin tondan 676 bin tona, Antep fıstığı 296 bin tondan 176 bin tona düşerken, kayısı da 850 bin tondan 766 bin tona gerilemiş. Diğer meyvelerde ise yıllar içerisinde dalgalanmalar yaşandığı görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde tarım önem arz eden bir sektör olarak karşımıza çıkar. Kalkınmanın ilk adımlarında, nüfusun büyük kısmı bu alanda çalışır. Ancak zamanla, ülke geliştikçe tarımda çalışanların oranı düşer ve sanayi ile hizmet sektörleri sahneye çıkar. Tarım sadece iş imkânı sunmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun beslenme ihtiyacını karşılar; sağlıklı bireyler, sağlıklı bir toplum yaratır ve bu da ekonomik büyümeyi besler. Tarımda istihdam yüksek seyrederek işsizliği azaltmaya önemli katkı sağlar. Dahası, tarım sektörü köyden kente olan göçü engelleyerek, şehirlerdeki yoğun nüfus ve gecekondulaşma gibi sorunların önüne geçebilir. Kısacası, tarım sadece gıda üretmez, aynı zamanda ekonomik ve sosyal dengeyi de sağlar, kalkınmanın temel direklerinden biridir (Yazıcı, 2021: 18).

Tablo 4

Ekonomik Yönden Aktif Nüfusun Sektörel Dağılımı (%)

Yıllar	Sektörler			
	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2005	25,2	19,9	6,3	48,6
2010	25,7	20,8	5,5	48
2015	20	20,4	7,6	52
2020	17,6	20,3	6,4	55,7
2021	17,2	21,3	6,2	55,3
2022	15,8	21,7	6,0	56,5
2023	14,8	21,2	6,3	57,6
2024	14,8	20,7	6,6	57,9

Kaynak. TÜİK, 2025

2005’te aktif nüfusun %25,2’si tarım sektöründe çalışırken, 2024’te bu oran %14,8’e düşmüştür. Bu düşüş, iş gücünün hızla tarımdan hizmet sektörüne kaydığını net bir şekilde yansıtmaktadır. Hizmet sektörü, %48,6’dan %57,9’a artarken, sanayi ve inşaat sektörlerindeki oranlar ise neredeyse sabit düzeyde kalmıştır. Tarımda çalışanların toplam içindeki payının azalması, sektördeki dönüşümün en somut işareti olarak görülmektedir. Özellikle son yıllarda, tarımda istihdam oranı %15’in altına düşerek dikkate değer bir orana gerilemiştir. Gıda arz güvenliği, çevresel denge ve sürdürülebilir kalkınma açısından tarım, hayati bir öneme sahiptir. Bu nedenle, tarımsal verimliliği artırmaya yönelik yenilikçi politikaların geliştirilmesi, hem bugünün hem de yarının ekonomileri için kritik bir adım olacaktır.

Türkiye; başta Avrupa Birliği ülkeleri ve ABD olmak üzere birçok ülkeye fındık, kuru incir, çekirdeksiz kuru üzüm, Antep fıstığı, kuru kayısı, tütün, zeytinyağı, pamuk, baklagil ile yaş meyve ve sebze ihraç etmektedir. Bu ürünlerin ihracatında Türkiye, dünya liderleri arasında yer almaktadır. Öte yandan, ithal edilen başlıca tarım ürünleri arasında buğday, mısır, pirinç, yağlı tohumlar, pamuk, canlı hayvan ve et bulunmaktadır (Uzundumlu, 2012: 41).

Tablo 5

Tarımın Dış Ticaretteki Payı (Değer: Bin ABD \$)

Yıllar	İthalat			İhracat		
	Toplam İthalat	Tarımsal İthalat	Tarımsal İthalatın Toplam İthalattaki Payı	Toplam İhracat	Tarımsal İhracat	Tarımsal İhracatın Toplam İhracattaki Payı
2005	116 774	3463	3	73 476	7828	10,7
2010	185 535	6457	3,5	113 976	4940	4,3
2015	207 234	7353	3,5	143 839	6435	4,5
2020	219 517	9835	4,5	169 638	5957	3,5
2021	271 425	12082	4,4	225 214	7156	3,1
2022	363 710	14771	4,1	254 169	7767	3
2023	361 966	13800	3,8	255 627	9632	3,7
2024	344 012	11008	3,2	261 788	9485	3,6

Kaynak. TÜİK, 2025

İlgili verilere göre 2005 yılında tarımsal ihracatın toplam ihracat içindeki payı %10,7 gibi yüksek bir seviyede iken, bu oran yıllar içinde azalarak 2024’te %3,6’ya düşmüştür. Tarımsal ithalat oranı ise 2020’de %4,5 ile zirve yapmış, 2024’te %3,2’ye gerilemiştir. Toplam ithalat ve ihracat değerleri yıllar içinde genel olarak artış göstermiştir.

Tarımsal ihracatın toplam ihracata oranla daha yavaş artması, tarımın dış ticaret içindeki payının zayıfladığını düşündürülebilir. Tarım, ihracatta başlangıçta daha önemli bir paya sahipken, son yıllarda bu oran daha sınırlı kalmıştır. Stratejik öneme sahip tarım sektörünün dış ticaretteki payının artırılması tarımsal verimliliğe büyük ölçüde bağlıdır. Tarımsal olarak kendi kendine yetebilen birkaç ülkeden biri olan Türkiye'nin son yıllarda önemli ölçüde tarım ithalatçısı konumuna gelmiş olması da tarımsal politikaları yetersizliğini işaret etmektedir. Ayrıca tarım sektöründe gerçekleştirilen üretime bağlı olarak tarım sektörüne dayalı sanayinin geliştirilmesi noktasında önemli adımlar atılması gerekmektedir. Çünkü yarı işlenmiş ya da işlenmiş gıda ürünlerinin ihracatı Türkiye'nin gereksinim duyduğu döviz kazandırıcı bir etkide bulunacağı açıktır.

Tarım sektörü, ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'na (GSYH) katkı sağlayan temel sektörlerden biridir. Tarımsal üretimle hem iç hem dış piyasalardan elde edilen gelir, milli gelire doğrudan katkı sunar. Bu katkının düzeyi ülkelerin gelişmişlik seviyesiyle ilişkilidir; gelişmiş ülkelerde tarımın payı düşükken, az gelişmiş ülkelerde daha yüksektir. Ekonomik gelişmişlik arttıkça, tarımın milli gelirdeki payı azalma eğilimindedir. 785.347 km² yüzölçümü ile Türkiye, dünyada 35. sırada yer alırken, 37,7 milyon hektar tarım alanıyla tarım arazisi büyüklüğünde 12. sıradadır. Tarım sektörünün GSYH içindeki payı 1923'te %43 iken, bu oran 1980'de %24,4'e, 1990'da %16,4'e ve 2000'lerde %9,2'ye gerilemiştir. Bu düşüşe rağmen, Türkiye'de tarımın GSYH içindeki payı hâlâ birçok gelişmiş ülkeye kıyasla yüksektir. Sanayi devrimine kadar ekonominin merkezinde yer alan tarım, zamanla bu konumunu yitirmiş ve GSYH içindeki payı belirgin biçimde azalmıştır (Sarı, 2022: 188).

Tablo 6

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Cari Fiyatlarla) (Değer: Bin TL)

Yıllar	GSYH	Tarım	Tarım Pay %	Tarım Değişim oranı %
2005	682	62,3	9,1	14,7
2010	1176	104,7	8,9	28,9
2015	2354	161,8	6,9	20,1
2020	5141	354,3	6,9	21
2021	7433	424	5,7	19,7
2022	15325	10258	6,7	141,9
2023	27091	17311	6,4	68,7

Kaynak. TÜİK, 2025

Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) verileri tarım sektörünün ekonomik yapı içindeki payının azaldığını göstermektedir. 2005 yılında GSYH içindeki tarım payı %9,1 iken bu oran 2023’te %6,4’ye kadar düşmüştür. Bu azalma, Türkiye ekonomisinin sanayi ve hizmet sektörleri yönünde büyümesine işaret ederken, tarımın görece payının gerilediğini göstermektedir. Öte yandan, tarımın cari fiyatlarla üretim değeri sürekli artmış, özellikle 2022’de %141,9 ve 2023’te %68,7’lik artış oranları dikkat çekmiştir.

Yeterli ve dengeli beslenme, bireylerin sağlığı ve toplumun sosyo-ekonomik gelişimi açısından büyük önem taşır. Bu durum, hem gelirin yeterli olmasına hem de gıdaya erişimin sağlanmasına bağlıdır. Günümüzde birçok ülke yeterli gıda temin edemediği için açlık sorunuyla karşı karşıyadır. Türkiye’de ise en büyük beslenme açığı et tüketiminde görülmektedir. Kalori alımı genel olarak yeterli olsada, protein kaynaklı eksiklikler vardır. Buğday, pirinç ve mısır gibi tahıllar halkın temel besin kaynağını oluşturmakta; tarım sektörü bu yönüyle beslenme açısından kritik bir rol üstlenmektedir (Kıral ve Akder, 2000: 4). Türkiye’de yaşanan yüksek enflasyona bağlı olarak gıda fiyatlarındaki yüksek artışlar, tüketicilerin satın alma güçlerini büyük ölçüde azalmasına neden olurken; aynı zamanda sağlıklı beslenmeyi de olumsuz yönde etkilemektedir.

Tarım denildiğinde genellikle akla yalnızca ekim ve biçim gibi temel üretim faaliyetleri gelse de, tarımın sanayiye olan katkısı son derece önemlidir. Nüfus artışıyla birlikte kırsaldan kente göç hızlanmış ve bu durum sanayileşmeyi yaygınlaştırmıştır. Tarım sektöründen sanayiye yönelen bu geçiş, ekonomik kalkınmayı desteklemekte; aynı zamanda sanayiye hammadde sağlayan tarım ürünlerinin değerini artırmaktadır. Bu nedenle tarım ve sanayi, birbirini tamamlayan ve birlikte gelişen iki temel sektördür (Demir vd., 2023: 65).

Tarım sektörü, sanayi ürünlerine olan talebin önemli bir kısmını karşılayarak ekonominin temel yapı taşlarından biri olmaktadır. Özellikle kalkınmanın başlarında, tarım, sanayi için önemli bir pazar işlevi görmektedir. Bu dönemde tarım ile sanayi arasındaki ilişki, birbirini besleyen bir döngüye dönüşür: Tarım sektörü, sadece kendi ürünlerini değil, aynı zamanda sanayinin üretim süreçlerinde kullandığı girdilere de talep oluşturur. Tarımsal büyüme, sanayi üretiminin artmasına zemin hazırlar ve her iki sektör birbirine bağlı bir şekilde gelişir. Ayrıca tarımda kullanılan makineler, gübreler, ilaçlar gibi ürünler çoğunlukla sanayi tarafından üretilir, bu da sektörel bağımlılığı güçlendirir. Ancak, tarımsal ürünlerin düşük fiyatlarla tutulması,

çiftçilerin alım gücünü düşürerek sanayi ürünlerine olan talebin azalmasına neden olabilir. Bu durumda, iki sektör arasındaki dengenin korunabilmesi için adil bir fiyatlandırma ve ticaret politikası önem kazanır. Tarım modernleştikçe ve kırsal altyapı geliştikçe, bu iki sektör arasındaki sinerji daha da güçlenir ve tarımın ekonomik katkısı artar (Doğan, 2009: 369-370).

4. Türkiye’de Tarım Sektörünün Karşılaştığı Zorluklar

Türkiye tarım sektörünün başlıca sorunlarından biri, miras hukukunun etkisiyle tarım arazilerinin sürekli parçalanmasıdır. Bu durum, işletme büyüklüğünü küçültmekte, verimliliği azaltmakta ve ölçek ekonomilerini engellemektedir. Tarım işletmelerinin yaklaşık %70’inde hem bitkisel hem de hayvansal üretimin birlikte yapılması, uzmanlaşmayı sınırlamaktadır. Gübre, tohum, ilaç ve mazot gibi girdilerdeki fiyat artışları ise kârlılığı düşürmüş, bazı işletmeleri zarara uğratmıştır. Devletin tarımsal hizmetlerden çekilmesi, çiftçilerin destek ve bilgiye erişimini zorlaştırmıştır. Ayrıca, uluslararası kuruluşların yönlendirdiği politikalar ve doğrudan gelir desteği sistemi, aktif üretici yerine sadece toprak sahiplerine kazanç sağlamış, etkisiz kalmıştır. Küçük işletmelerin finansmana ve modern teknolojiye ulaşamaması, hayvan hastalıklarıyla mücadeledeki yetersizlik ve örgütsüzlük pazarlama sorunlarını artırmış; üretim planlamasındaki eksiklik ise çiftçilerin ürünlerini satamamasına, hatta sektörden çekilmesine neden olmuştur (Doğan vd., 2015: 39).

Tarım sektörünün karşı karşıya kaldığı yapısal sorunlar büyük ölçüde verimliliği olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca tarımda çalışan nüfusun yaşanan sorunlar nedeniyle kırsaldan kente göç ederek ağırlıklı olarak verimliliği nispeten düşük olan hizmet sektöründe faaliyette bulunması ekonomik açıdan yaratılan değer düşmesine sebep olmaktadır.

Tarım sektörünün karşılaştığı önemli sorunlardan biri de hukuki altyapıdaki dağınıklığıdır. Özellikle tarım kooperatifleriyle ilgili düzenlemeler, çeşitli özel kanunlarla çakışmakta ve uygulamada birçok zorluk yaratmaktadır. Türkiye’de tarımsal faaliyette bulunan üretici ve girişimciler farklı yasal düzenlemelere tabi yapılarda faaliyet göstermekte, bu durum sektörde bütüncül bir yapı oluşmasını engellemektedir. Mevcut yasaların sayıca fazla ancak işlevsellik açısından yetersiz olması, sektörün güncel ihtiyaçlarına cevap verememesine yol açmaktadır. Bu nedenle, tarım sektörünü kapsayıcı ve sadeleştirilmiş yeni yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır (Atmaca, 2022: 47-48).

Tarım sektöründe karşılaşılan eğitimle ilgili en büyük zorluklar, üreticilerin yeterince bilinçlendirilmemesi, disiplinler arası çalışmaların eksikliği ve saha bazlı uygulamaların yetersiz kalmasıdır. Özellikle sürdürülebilir tarım üzerine yapılacak araştırmaların sınırlı olması ve gönüllü ekiplerin oluşturulmasının güç olması, sektördeki ilerlemeyi engellemektedir. Ayrıca, üniversiteler, kamu kurumları ve özel sektör arasında iş birliğinin eksikliği, sektördeki gelişmeleri daha da yavaşlatmaktadır. Yeni tarım teknolojilerinin yeterince yaygınlaşmaması, üretim planlamasında yaşanan eksiklikler ve dışa bağımlılığın devam etmesi, verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir. Çözüm önerileri arasında, üreticilerin eğitilmesine öncelik verilmesi, uygulamalı araştırmaların teşvik edilmesi, lisansüstü düzeyde tarıma özel eğitim programlarının sayısının artırılması ve organik tarım ile enerji bitkilerinin teşvik edilmesi yer almaktadır. Ayrıca, damla sulama gibi su verimliliği sağlayan uygulamalar, arazi toplulaştırması ve atıkların enerjiye dönüştürülmesi gibi çevre dostu teknolojilerin yaygınlaştırılması da sektördeki dönüşüm için büyük önem taşımaktadır (Yılmaz ve Özdemir, 2012: 55).

Türkiye’de sürdürülebilir su yönetimi, sulama altyapısının yetersizliği ve tarla içi hizmetlerin tamamlanamaması nedeniyle tam olarak uygulanamamaktadır. Sulama sistemleri dış etkenler ve kullanıcı müdahaleleriyle hızla yıpranmakta, sık bakım gerektirmektedir. Özellikle yüzey sulamada çiftçilerin tesislere müdahalesi işletmeyi zorlaştırmaktadır. Ayrıca, tarım sektörü sera gazı salınımıyla çevre kirliliğine katkıda bulunmakta; büyük işletmeler modern tekniklerle daha çevreci üretim yaparken, küçük işletmelerin geleneksel yöntemleri bu etkiyi artırmaktadır. Bilinçli gübreleme, ilaçlama, erozyon kontrolü ve biyolojik çeşitliliğin korunması modern tarımın faydaları arasındadır. Kurak iklimin egemen olduğu Türkiye’de artan nüfus ve sanayileşme su kaynaklarını tehdit etmekte, bu da entegre ve planlı bir toprak-su yönetimini zorunlu kılmaktadır (Öncü, 2022: 12-13).

Tarım sektöründeki zorlukların ve verimliliğinin düşük olmasına yönelik etki eden faktörleri belirttikten sonra tarım sektörünün karşı karşıya kaldığı sorunları çözebilmenin bir yolu olarak kooperatifleşme ve bölgesel kooperatifleşmeyi ön plana çıkarılması gerektiğini düşünüyoruz.

5. Kooperatif Kavramı

Kooperatifler, kâr amacı gütmeyen, üyelerin eşit haklarla yönetime katıldığı ve elde edilen gelirin katkı oranına göre paylaşıldığı yapılardır. Ortak mülkiyet ve demokratik yönetim

esasına dayanan bu sistem, üyelerin emeğine dayalı mali fazlalıkları adil şekilde dağıtır. Tarımsal-endüstriyel kooperatifler ise üreticilere pazarlık gücü kazandırır, pazara erişimi kolaylaştırır ve ölçek ekonomisi avantajı sağlar. Üyeler üretimde bireysel kalırken, belirli aşamalarda iş birliği yaparak kolektif ve bireysel çıkarlarını dengelemeye çalışır. Bu yapılar ekonomik faydanın ötesinde, toplumsal dayanışma ve ortaklık kültürüyle de önemli katkılar sunar (Oliveira ve Wander, 2022: 415).

Kooperatifçilik ilk olarak 19. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkmış, Robert Owen’ın öncülüğünde gelişen model 1844’te Rochdale kasabasında kurulan başarılı bir kooperatifle somutlaşmıştır. Bu kooperatifin benimsediği Rochdale İlkeleri, günümüzde de kooperatifçiliğin temelini oluşturmaktadır. Serbest giriş, politik tarafsızlık, demokratik yönetim, risturn dağıtımı, paylara faiz verilmesi, peşin satış ve ortakların eğitimi bu temel ilkeler arasındadır. Ayrıca, kooperatiflerin ticari risklerden uzak durması, uygun fiyat sunması ve ortaklarına düzenli bilgi vermesi de önemli uygulamalardandır. Kooperatiflerin gelişiminde ekonomik koşullar, çiftçi örgütlerinin tutumu ve kamu politikaları belirleyici rol oynamaktadır (Topaloğlu, 2021: 163-164).

Girişimcilik, toplumsal ihtiyaçları önceden görüp risk alarak planlama ve uygulama yapan bireylerin faaliyetlerini kapsar. Teknoloji ve sosyal gelişmelerle farklı sektörlerde çeşitli girişimcilik türleri ortaya çıkmıştır; tarımsal girişimcilik de bunlardan biridir. Tarımda yenilikçi üretim, yönetim, finans ve pazarlama faaliyetlerini içeren tarımsal girişimcilik, özellikle kırsal alanların yapısal özellikleri nedeniyle kenttekilerden farklı zorluklarla karşılaşır. Genellikle küçük ve orta ölçekli olan bu girişimlerde sorunların çözülmesi başarı için şarttır. Bazı girişimciler bunu kendi kaynaklarıyla yaparken, yeterli bilgi ve imkânı olmayanlar fırsatları kaçırabilir. Bu noktada kooperatifler, çiftçilerin tek başına aşamadığı girdi temini, üretim, işleme, depolama ve pazarlama gibi alanlarda dayanışma ve güç birliği sağlayarak önemli destek sunar (Yıldız, 2020: 2193).

6. Tarım Kooperatifçiliği Kapsamı

Tarımsal kooperatifler, gönüllü olarak bir araya gelen çiftçilerin ekonomik dayanışma yoluyla üretim ve pazarlama süreçlerini daha verimli yürüttüğü, hem ekonomik hem de sosyal fayda sağlamayı amaçlayan yapılardır. Temel hedefleri yalnızca kâr elde etmek değil; üyelerin çıkarlarını korumak, yaşam standartlarını yükseltmek ve güçlü bir topluluk oluşturmaktır. Toplu alım gücü, ortak pazarlama ve risk paylaşımı sayesinde tarımsal üretimde rekabet gücünü

arttırırken, adil gelir dağılımı ve sosyal dayanışmayı da destekler. Bu yönüyle kâr, sadece ekonomik kazanç değil, toplumsal refahı güçlendiren bir araç olarak değerlendirilir (Eroğlu, 2024: 18).

Kapitalizmin yükselişiyile birlikte büyük şirketlerin küçük çiftçileri adeta tek tek sömürmesi, tarımsal üreticilerin haklarını koruma ihtiyacını körüklemiş ve kooperatiflerin rolünü kritik bir noktaya taşımıştır. Özellikle dar ölçekli toprak sahipleri, pazardaki dengeli olmayan güç ilişkileri ve alıcıların "yüksek kalite" beklentileri karşısında bir tür ezilen taraf haline gelmektedir. Tüketici taleplerinin sürekli değişim göstermesi ve gıda sektöründeki derin dönüşümler, çiftçilerin üretim standartlarını hızla yükseltmelerini ve daha birleşik bir yapıyla birlikte hareket etmelerini zorunlu kılmıştır. Bu noktada, kooperatifler adeta çiftçilerin kurtarıcısı olmuş; alım ve satış güçlerini ortaklaştırarak pazarda daha güçlü bir duruş sergilemelerini sağlamış, bilgi eksikliklerini gidermiş ve hızlı adapte olmalarını kolaylaştırmıştır. Türkiye’de ise tarım arazilerinin parçalı yapısı ve küçük ölçekli işletmelerin verimlilik düşüşüne yol açması, kooperatiflerin bu soruna çözüm üretme noktasında kaçınılmaz bir rol üstlenmesine neden olmuştur (Yıldız, 2020: 2188).

Tarım kooperatifleri, kırsal alanlarda küçük ölçekli olarak kurulup başarılı olduklarında buldukları bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimine önemli katkılar sağlar. Üreticiyle tüketici arasında köprü kurarak kaliteli ve uygun fiyatlı ürün sunar, dayanışma kültürünü güçlendirirler. Türkiye’de genellikle sınırlı ürünle başlayan bu yapılar, pazar taleplerine göre çeşitlenerek üretimi sanayiyle entegre eder. Şehirleşme, tekelleşen dağıtım kanalları ve üretim merkezileşmesi gibi sorunlar ise kooperatiflerin örgütlü yapısı ve stratejik pazarlama ile aşılabilir. Büyük şehirlerde daha geniş müşteri ağına ulaşabilen kooperatifler, demokratik yönetimleri sayesinde dağıtım üzerindeki tekelleşmeyi dengeleyerek yerel üretimi destekler, bu da ekonomik ve sosyal faydaları artırır (Eroğlu, 2024: 23-24).

Çiftçilerin kurduğu tarımsal kooperatifler, üyeler arasında dayanışma ve iş birliğine dayanır; doğrudan üretimde bulunmak yerine, üreticilerin ekonomik faaliyetlerini ortak kaynaklarla desteklemeyi hedefler. Küçük toprak sahiplerini bir araya getirip toplayarak pazarda güç kazandıran kooperatifler, verimliliği artırmak, üretim araçları temin etmek, ürün depolama ve pazarlama gibi hizmetler sunar. Finansman ihtiyacını karşılayarak, kamu ve özel destekleri üyelerine ulaştırır, mülk ve ekipman kiralalar veya işletir. Üretici ile tüketici arasındaki zinciri kısa

tutup emeğin karşılığını adil hale getirirken, gelir eşitsizliklerini azaltır, israfı önüne geçer, maliyetleri düşürür ve fiyat istikrarı sağlar. Ayrıca demokrasiyi güçlendirir, dayanışma kültürü oluşturur, toplumsal değerleri destekler ve tüketicilerin kaliteli ürünlere makul fiyatla erişimini kolay hale getirir. Kooperatiflerin istihdam yaratması da ekonomik faydalar arasında yer alır (Yıldız, 2020: 2191-2192).

Kooperatiflerde güvene dayalı stratejik işbirlikleri, karşılaşılan zorlukları aşmada anahtar rol oynar. Güven, taraflar arasında karşılıklı çıkarları gözeten bir anlayışa dayalıdır ve bu, kooperatifin yapısını güçlendirerek üyeler arasında dayanışmayı pekiştirir. Sağlam bir güven ortamı, bilgi paylaşımını teşvik ederken, üyeler arası bağlılık da kooperatifin sürdürülebilirliğini sağlar. Ancak bazı üyelerin kısa vadeli kazançlar peşinde koşarak kooperatifi dışlayıp bireysel hareket etmeleri, güveni sarsar ve işbirliğini zayıflatır. Bu sebeple, işbirliği yapılacak kişi veya kurumların yalnızca hedef uyumuna değil, aynı zamanda güvenilirlik ve sorumluluk anlayışlarına da dikkat edilmelidir. İyi kurgulanan işbirlikleri, yalnızca ekonomik kazanç sağlamakla kalmaz; aynı zamanda çiftçilere eğitim, bilgi ve beceri kazandırarak onların uzun vadeli gelişimini destekler (Leite vd., 2021: 813).

7. Türkiye Tarım Kooperatifçiliği Tarihçe

Türkiye’de çağdaş kooperatifçiliğin temelleri 1863’te kurulan Memleket Sandıkları ile atılmış, bu yapılar çiftçilerin kredi ihtiyacını karşılamayı amaçlamış ve 1888’de yerini Ziraat Bankası’na bırakmıştır. İlk tarım satış kooperatifi ise 1913’te Aydın’da kurulmuştur. Cumhuriyet’in ilanından sonra Atatürk’ün öncülüğünde kooperatifçilik yasal düzenlemelerle güçlendirilmiş; 1924, 1929 ve 1935 yıllarında çıkan kanunlarla tarımsal kooperatifçilik yaygınlaştırılmıştır. 1936’dan itibaren ihracata yönelik kooperatifler kurulmuş, 1961 Anayasası ile devlet bu alandaki sorumluluğunu artırmıştır. 1969, 1972 ve 2000 yıllarında çıkan yasalarla kooperatif yapılar yasal güvenceye kavuşmuş; 2019-2023 döneminde ise kooperatiflerin üretim ve pazarlamada destekleyici rolü yeniden vurgulanmıştır (Pakdemirli, 2019: 179).

Kooperatifler, farklı sektörlerde faaliyet göstererek ekonomik kalkınmada önemli rol oynar; özellikle tarımsal kooperatifler kırsal kesimde üretici birlikteliğini sağlayarak küçük aile işletmelerinin girdi temini, üretim verimliliği ve pazarlama gibi sorunlarına çözüm sunar. Türkiye’de tarımın stratejik önemi ve 12 bini aşkın tarımsal kooperatifin milyonlarca çiftçiyi bir araya getirmesi, bu yapıları daha da kritik hale getirirken; Japonya, ABD, Hindistan ve Fransa

gibi ülkelerde elde edilen başarılar, tarımsal kooperatiflerin sadece ekonomik değil sosyal dayanışma açısından da ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Yıldız, 2009: 31-32).

8. Türkiye Tarım Kooperatifçiliği Yapısı

Türk tarım kooperatifleri, bir bakıma geçmişin izlerini taşıyan, geleneksel bir yapıya sahiptir. Yönetim kurulu üyeleri genel kurulda seçilir, genellikle uzmanlık veya deneyim gibi herhangi bir nitelik şartı aranmaz. Genellikle yönetici seçilen kişiler kooperatifçilik ya da yönetim konusunda eğitime sahip değildir. Bu da, kooperatifin yol haritasını çizecek kişilerin, çoğu zaman işin teknik detaylarından habersiz olması anlamı taşır. Küçük ölçekli yapı, profesyonel yönetici ve uzman personel istihdamını zorlaştırmakta, bu da başarıyı olumsuz etkilemektedir. Oysa kooperatiflerin de kurumsal yönetim ilkeleriyle yönetilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca denetim kurullarında görev alan kişilerin çoğu yeterli bilgi ve uzmanlığa sahip olmadığından, denetim görevleri etkin şekilde yerine getirilememektedir (Pakdemirli, 2019: 181-182).

Gelişmekte olan ülkelerde tarım kooperatifleri, arazilerin verimli kullanılmasını sağlayarak üretimi artırır ve üreticilere daha iyi fiyat garantileri sunar. Sermaye, makine temini ve iletişimde önemli rol oynayarak kalkınma önündeki engelleri azaltır, sanayileşme ve bölgesel kaynakların kullanımını destekler. Güven ortamı yaratarak modern üretim tekniklerinin yayılmasını kolaylaştırır, üreticilerin ekonomik bağımlılığını azaltır. Çiftçilere tohum, gübre, ilaç, makine ve teçhizat uygun fiyatla sağlar; ürün depolama, pazarlama ve zirai bilgi desteği sunar. Türkiye’de kooperatifler; Tarım Kredi, Tarım Satış, Tarımsal Kalkınma, Pancar Ekicileri, Su Ürünleri gibi türlere ayrılır. Ayrıca faaliyetlerine göre alım, işleme, arazi kullanım ve sigorta kooperatifleri olarak sınıflandırılır. Örneğin, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri bölgesel kalkınmayı, Tarım Kredi küçük çiftçilere kredi sağlamayı, Tarım Satış Kooperatifleri ürünlerin adil fiyatla satılmasını hedefler; Sulama Kooperatifleri su altyapısını kurup işletir, Su Ürünleri Kooperatifleri balıkçılığa destek verir (Alkan, 2016: 118-119).

Kooperatiflerin ilkeleri, bu kuruluşların temel çalışma biçimlerini belirler ve onları diğer işletmelerden ayıran en önemli özellikleri oluşturur. Bu ilkeler, kooperatiflerin toplumsal ve ekonomik açıdan beklenen faydayı sağlayabilmesi için kritik öneme sahiptir. Ancak Türkiye’de kooperatiflerin gelişimi genellikle sayıca artışla sınırlı kalmış ve kalite açısından yetersiz kalmıştır. Gerçek bir kooperatif, ancak bu temel değerlere sıkı sıkıya bağlı kaldığında, kimliğini

tam anlamıyla kazanabilir. Ne yazık ki, pek çok kooperatif bu ilkelerden sapmakta ve zaman zaman uygunsuz davranışlar sergileyebilmektedir. Bu nedenle, kooperatifçilik ilkelerine uymayan ve yalnızca adını kullanarak bu yapıyı içi boş bir şekilde kullanan oluşumların "kooperatif" olarak tanımlanması engellenmelidir. Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin belirlediği temel ilkeler arasında gönüllülük ve açık üyelik, demokratik yönetim, ekonomik katılım, özerklik, eğitim ve bilgilendirme, kooperatifler arası iş birliği ve topluma karşı sorumluluk yer almaktadır. Bu ilkeler, kooperatiflerin hem üyeleriyle hem de toplumla sağlam ve sürdürülebilir bağlar kurmasına olanak tanır (Eroğlu, 2024: 19-20).

Türkiye, tarımda büyük bir potansiyele sahip ancak bu potansiyelin verimli kullanılabilmesi için planlı kalkınma ve düzenlemeler gerekmektedir. Kooperatifler, üretici ile tüketici arasındaki mesafeyi kısaltma açısından önemli bir rol oynasa da, küçük üreticiler büyük sermaye grupları ve aracılardan baskısı altında zorluk yaşamaktadır. Birçok çiftçi, üretimden çekilmekte veya kimyasal girdilere bağımlı hale gelmektedir. Kooperatifler, bu sorunları aşmada çözüm sunar, ancak Türkiye'de kooperatifçilik, yetersiz farkındalık, eğitim eksiklikleri, finansal kaynak sınırlamaları ve zayıf denetim nedeniyle istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Devletin, kooperatiflere teknik destek, finansal kaynaklar ve etkili denetim sağlaması büyük önem taşımaktadır (Yantur ve Sağlık, 2022: 6-7).

9. Tarım Kooperatifçiliğinin Karşılaştığı Sorunlara Çözüm Önerileri

Kooperatiflerdeki eğitim sorunlarının çözümü için ilkokuldan itibaren kooperatifçilik dersleri müfredata eklenmeli, tarım ve kooperatifçilikte uzmanlaşma teşvik edilmelidir. Üniversiteler arasında işbirliği sağlanarak sürekli eğitim programları oluşturulmalı, medya aracılığıyla kooperatiflerin faydaları anlatılmalı, tarım meslek liseleri geliştirilmelidir. Tarım ve Milli Eğitim Bakanlıkları arasında koordinasyon artırılmalı, eğitim fonları doğru kullanılmalıdır. Kamu yayıncılığı ve okullar kooperatifçilik kültürünü yaymada aktif rol üstlenmeli, stajlar bölgesel koşullara uygun planlanmalı, ortaklar ve yöneticiler sürekli eğitilmelidir. Yeni kooperatifçilik okulları açılarak profesyonel yöneticiler yetiştirilmeli, kooperatiflerin kalkınmadaki önemi öğrencilere öğretilmelidir. Medyada oluşan olumsuz algı ise eğitimle düzeltilip, güven ve etik temelli yapılar desteklenmelidir (Yıldız, 2009: 68-69).

Tarım Kredi Kooperatifleri'nin finansman sorunları nedeniyle 'Kooperatifler Bankası' kurulması yönünde bazı düşünceler ifade edilmektedir. Ayrıca, kamu bankalarının hisselerinin

kooperatiflere devri ya da kooperatif fonlarının birleştirilmesi gibi çözümler önerilmektedir. Bu sayede üreticilere düşük faizli kredi imkânı sunularak kooperatiflerin mali yapısı güçlendirilebilir. Mevcutta ticari faizle kredi kullanan kooperatifler için bu durum maliyetli olup, Ziraat Bankası gibi kurumlarla tarımsal kredi faiz oranlarının sağlanması hem çiftçiler hem de piyasa açısından faydalı olacaktır. Böylece Tarım Kredi Kooperatifleri daha rekabetçi ve sürdürülebilir hale gelerek ülke tarımına ve kooperatifçiliğe daha etkin katkı sunacaktır (Aydın ve Yaşa, 2019: 366).

Kooperatifçiliğimizde denetim sorunu önemlidir. Ülkemizde kooperatif ve üst örgütlerinde etkili denetim yapılmadığından istenmeyen durumlar ortaya çıkmaktadır. Devlet, yasaların verdiği denetim yetkisini kullanarak kooperatifleri etkili denetlemeli, ancak yönetimlerine müdahale etmemelidir. Asıl denetimi demokratik biçimde, kooperatif üst örgütleri ve Kooperatifler Bankası yapmalıdır. Ayrıca, Almanya’daki gibi Kooperatif Denetleme Birlikleri kurulması da denetim sorununa çözüm olabilir (Mülayim, 1995: 41).

Mevzuat sorunu, kooperatif üst örgütlerinde önemli bir problemdir. Türkiye’de kooperatifçiliği düzenleyen yasalar yetersiz, karışık ve çoğunlukla antidemokratiktir. Bu nedenle, tüm kooperatiflerin tek ve demokratik bir Kooperatifler Yasası ile yönetilmesi gerekmektedir. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, demokratik yapısı korunarak, kooperatifçilik ilkelerini kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmeli ve mevduat toplama ile kooperatifler bankasının kurulması netleştirilmelidir. Ayrıca, devletin kooperatif gelişimini desteklerken “Ortağın Demokratik Yönetimi” ve “Özerklik ve Bağımsızlık” ilkelerine zarar vermemesi gerekir. Devlet, finansman kaynaklarının oluşturulması, kooperatif üst örgütlerinin gelişimi ve yasal düzenlemelerle destek sağlamalıdır (Serinikli ve Kumkale, 2012:288).

Çiftçiler için kooperatiflerin en önemli işlevi, emeklerinin karşılığını almalarını sağlamaktır. Üretim maliyetlerinin yüksekliği ve pazardaki aracılar nedeniyle ürünlerini değerinde satmakta zorlanan çiftçilere kooperatifler, uygun fiyatlı girdi sağlama, ürünleri iyi fiyata pazarlama ve ödemeleri zamanında yapma desteği verir. Bu sayede çiftçilerin geliri artar ve üretime devam edebilirler. Devletin de akaryakıt desteği, doğrudan gelir yardımı gibi teşviklerle ve fiyat istikrarını sağlayacak önlemlerle destek olması gereklidir. Kooperatiflerin başarılı olması için kaliteli üretim, iyi ambalajlama, hızlı nakliye, uzman kadro, uygun kredi kullanımı ve ihracat teşvikleri önemlidir. Yerel yönetimlerin hal ve pazar yeri desteği de kritik rol

oyunar. Kooperatifler, piyasada fiyat istikrarı sağlayarak enflasyonun önlenmesine katkıda bulunur. Bu başarı için kooperatiflerin iş birliği yaparak üretimden pazarlamaya kadar süreçleri birlikte yönetmeleri gerekir (Yıldız, 2009: 84-85).

Tarımın temel amacı, toplumu dengeli beslemek, doğal kaynakları sürdürülebilir kullanmak ve teknolojiyi etkin şekilde entegre etmektir. 2050’de nüfusun 9 milyarı aşması ve şehirleşmenin artması, dijital tarımın önemini artırmaktadır. Tarım 4.0 ile yapay zeka, drone, sensör ve otonom traktör gibi teknolojiler kullanılarak veri odaklı üretim yaygınlaşmakta, böylece daha az girdiyle verim artmaktadır. Türkiye, %51 tarım arazisi ve gelişen makine sanayisiyle avantajlıdır ancak verimlilik ve dijital yatırımlarda Avrupa’nın gerisindedir. Bu dönüşüm için kamu, üretici birlikleri ve özel sektör iş birliğiyle tarımda dijital okuryazarlık artırılmalı, AR-GE desteklenmeli ve kadınların-gençlerin çiftçilerin katılımı sağlanmalıdır. Tarım Kredi Bilişim ve İletişim Hizmetleri Sanayi ve Ticaret A.Ş (Tarnet) ve Tarımsal İzleme ve Bilgi Sistemi (TARBİL) gibi projeler ile Tarım ve Teknoloji Zirvesi, bu sürecin temelini oluşturmaktadır (Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri, 2020).

10. Tarımsal Kooperatifleşmede Yeni Model Önerisi

Türkiye’de hali hazırda farklı amaçlara yönelik kooperatiflerin varlığı bilinmektedir. Ne var ki söz konusu bu kooperatiflerin etkin ve verimli çalışmadıkları da bilinen bir gerçektir. Bu kapsamda Türkiye’de kooperatifleşmenin yeniden ele alınması ve bütüncül bir yaklaşımla ortaya konulması gerekmektedir.

Türkiye’de bölgesel kooperatifleşmenin önem taşıdığı düşünülmektedir. Tarım sektöründe de küresel rekabetin sağlanması noktasında atılacak yeni adımlar, oluşturulacak yeni politikalar söz konusudur. Bu kapsamda tarımsal verimliliğin ön plana alınması ve bununla birlikte uluslararası rekabetin ülkemizin lehine olabilecek şekilde alınması gereken tedbirlerin yürürlüğe girmesi gerekmektedir. Türkiye’de bölgesel kooperatifleşmenin çiftçiler ile birlikte profesyonel yöneticilerin yer aldığı bir kooperatif yaklaşımı değerlidir. Burada kurulacak olan bölgesel kooperatiflerin kendi bölgelerinde hem çiftçilerden hem de tarım sektöründe yer alan profesyonel yöneticilerin yönetiminde birlikte yer almaları düşünülmektedir. Bu kooperatiflerde tarımsal üretimin verimliliğinin artırılması, çiftçilerin eğitimi, tarımda modernizasyon ve tarımsal ürünlerin hem yurtiçine yönelik hem de yurtdışına yönelik pazarlanması noktasında birimlerin kurulması ve buralarda yetkin insanların yer alması düşünülmektedir. Bu kooperatifleşme

modelinde bölgesel dinamiklerin bir araya getirilerek tarımsal örgütlenmelerin daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve tarımsal verimliliğin artırılması ön plana çıkmaktadır.

Bu kooperatifleşme modelinde eğitim birimi de çiftçilerin tarımdaki gelişmeleri, modernizasyonu ve teknolojileri kullanabilmeleri için düzenli ve planlı olarak bölgesel kooperatifler de görev alan eğitim birimindeki uzmanlar tarafından bilinçlendirilmesi ve desteklenmesi önem taşımaktadır. Ayrıca bu noktada sanayi 4.0 kapsamında tarımsal uygulamaların çiftçilerle paylaşılması ve bu yönde atılacak adımların uygulanacak politikalarla çiftçilerin desteklenmesi gerekmektedir. Bu kooperatifler eliyle tarım sektöründeki araçların büyük ölçüde azaltılarak hem yurtiçine hem de yurtdışına yapılabilecek satışların doğrudan gerçekleştirilmesi, tarım sektöründe yaşanan bu sorunlarında çözüme kavuşmasını sağlayacaktır. Kooperatifleşmedeki bu modeller hem üreticiler hem de tüketiciler kazançlı çıkacaktır. Yurt dışı yönünden de bölgesel kooperatiflerin doğrudan ihracat yapabilme imkân ve kabiliyetlerine sahip olmaları gerekmektedir. Bu açıdan bölgesel kooperatiflerde ki dış ticaret uzmanlarının da söz konusu bölgedeki tarımsal üretimin dış pazarlara satılmasında önemli bir payının olacağı düşünülmektedir.

Bu modelde tarımda uzmanlaşmanın önemi ortaya konulmakta ve farklı alanlarda uzmanlaşma ile birlikte tarım sektörünün daha etkin ve verimli olması sağlanacağı düşünülmektedir. Ayrıca söz konusu bu modelde tarımda istihdamın artırılması açısından da önem taşıdığını ifade etmek gerekir.

Bu modelin etkin işleyebilmesi için devletin söz konusu kooperatifleri düzenli bir şekilde denetim altında tutması ve uyguladığı tarımsal desteklemelerin ve teşviklerin etkin bir şekilde kullanılabilmesini denetimleri ile gerçekleştirmesi gerekmektedir. Türkiye’de tarımın modernizasyonu ve yeni teknolojilerin tarımsal uygulamalarda yer alması devletin bu kooperatiflere vereceği teşviklerle desteklemesi oldukça önemlidir. Tarım sektöründe istihdamın artırılması ve tarımsal verimliliğin geliştirilmesi hususunda böyle bir kooperatifleşme modelinin yerinde yönetim ve uygulama anlayışı ile birlikte tarımın dinamik yapısının aktif hale getirilmesi ve toprakları daha etkin ve verimli kullanılmasını da sağlayacaktır.

Ayrıca tarım sektöründe sulamanın önemli olduğu bilinmekte ve bu kapsamda bölgesel kooperatiflerin içinde yer alan sulamaya yönelik yeni projelerin ve yeni tekniklerin uygulanması yönünde adımların atılması kaçınılmazdır. Küresel ısınmasının dünyadaki tarımsal gelişmeyi

olumsuz yönde etkileyeceği ifade edilmektedir. Bu kapsamda tarım alanlarının sulamasına yönelik endüstri 4.0 ve yapay zekaya yönelik alınması gereken tedbirlerin bulunduğu belirtilmektedir. Bu yönde bölgesel kooperatiflerin içinde sulama biriminin de yer alması ve söz konusu birimin teknolojiye dayalı bu projelerin yönetilmesinde aktif rol alması da önemlidir. Sadece barajlardan yararlanılması yeterli olmadığı ve barajlardaki su seviyelerinin ısınmayla birlikte azaldığı belirtilmektedir. Dolayısıyla yağmur ve kar sularının sulama amacıyla saklanması başta olmak üzere, damla sulama yöntemleri ve sürdürülebilir su yönetimi konusunda alınması gereken tedbirlerle birlikte tarımsal sulamanın önemi ortaya konulmalıdır.

11. Türkiye'nin Tarım Politikaları ve Avrupa Birliği

Türkiye'de tarım örgütlenmesi; kooperatifler, üretici birlikleri ve ziraat odalarıyla yürür. Kooperatifler çiftçiye ekonomik destek sağlar, üretici birlikleri haklarını savunur, ziraat odaları ise çiftçi ile devlet arasında köprü olur. Bu kurumların uyumu, tarım için çok önemlidir. Ancak Türkiye'de kooperatiflerin tarımsal ürün işleme payı %1-10 arasında, AB'de ise %30-100 arasındadır. Türkiye'de ürünler pazara ulaşana kadar çok kez el değiştirir; hayvansal ürünler 6-7, bitkisel ürünler 4-5 kez. Gelişmiş ülkelerde bu sayı 2-3'tür ve aracılığı üretici örgütleri yapar. Türkiye'de tarım çoğunlukla küçük aile işletmelerinde yapılır ve bu işletmeler genellikle sadece kendi ihtiyacını karşılar, yatırım yapamaz. Modern tarım ise daha çok sermaye ve teknoloji ister. Bu yüzden üretici örgütlerinin amacı, çiftçinin gelirini artırmak, verimi yükseltmek ve ürün satışını kolaylaştırmaktır (Özdemir vd., 2011: 109).

Tarım sektöründeki farklılıklar, genellikle uygulanan tarım politikalarından kaynaklanır. Avrupa Birliği'nde tarım, tek bir çerçevede ele alınmış ve amaç, tarım ürünlerinin serbest dolaşımını sağlayan ortak bir piyasa kurmak ve tarımsal alanda kendi kendine yeterli olmaktır. Türkiye'de ise tarım politikalarının net ve sürdürülebilir bir hedefi yoktur; daha çok üretimi artırmaya odaklanılmıştır. Politikaların belirlenmesinde Tarım, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıkları gibi yaklaşık 20 farklı kurum görev alırken, bu kurumlar arasında yeterli iş birliği sağlanamamaktadır. AB'de ise görev dağılımı önceden belirlenmiş ve merkezi bir yapı oluşturulmuştur. Ayrıca AB, tarımı destekleyen kurumları güçlendirirken; Türkiye'de bu görevi üstlenen Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), TEKEL, tarım satış kooperatifleri ve şeker fabrikaları gibi kuruluşlar ya özelleştirilmekte ya da kapatılmaktadır. Sonuç olarak, AB'de tarımsal destekler daha planlı ve dengeli bir şekilde yürütülürken;

Türkiye’de destekleme sistemi, bütüncül bir stratejiye dayanmadığı için parçalı, düzensiz ve etkisi sınırlı kalmaktadır (Gürbüz, 2006: 51).

12. Sonuç

Türkiye, sahip olduğu doğal kaynaklar, iklim çeşitliliği ve tarımsal kültürel geçmişine rağmen, tarım sektöründe arzu edilen yapısal gelişmeyi henüz tam olarak sağlayamamıştır. Son yıllarda tarımsal üretimde yaşanan düşüş, kırsal kesimde yaşanan göç, artan ithalat bağımlılığı ve küçük üreticinin piyasada tutunmakta zorlanması, sektörün kırılabilirliğini artırmıştır. Üretim maliyetlerinin yükselmesi, teknoloji kullanımının sınırlı kalması ve arazi parçalanması gibi sorunlar da bu tabloyu daha karmaşık hale getirmektedir.

Bu yapısal sorunların çözümünde kooperatifçilik modeli, hem ekonomik hem de sosyal açıdan önemli bir araçtır. Kooperatifler, çiftçilerin birlikte hareket ederek ekonomik güç oluşturmasını, daha düşük maliyetlerle üretim yapmasını ve pazarlama kanallarına erişimini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca kooperatifler, üreticiye eğitim, finansman, lojistik ve bilgi desteği sağlayarak tarımsal sürdürülebilirliği güçlendirmektedir. Ancak Türkiye’de kooperatifçilik yapısı, hâlâ birçok eksiklik ve engelle karşı karşıyadır. Eğitim eksikliği, kurumsal kapasite yetersizliği, denetim mekanizmalarının zayıflığı ve dağınık mevzuat, kooperatiflerin verimli çalışmasını engellemektedir.

Bu nedenle, tarımda sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için kooperatiflerin yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesi gereklidir. Etkin eğitim programlarıyla üretici bilinci artırılmalı, mevzuat sadeleştirilmeli, kamu desteği daha hedefli ve uzun vadeli biçimde düzenlenmelidir. Kooperatiflerin kurumsallaşması, gençlerin ve kadınların çiftçilerin üretime katılması, dijital tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması gibi adımlar da sektörün geleceği açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’de kooperatifleşmeye yönelik ifade ettiğimiz bölgesel kooperatifleşmenin kurulması ve tüm yönleriyle etkin ve verimli bir tarımsal üretimin desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir. Sonuç olarak, tarımda verimliliği ve üretici refahını artırmak, kırsal kalkınmayı desteklemek ve gıda arz güvenliğini sağlamak için güçlü, demokratik, şeffaf ve bölgesel kooperatifleşme yapıları kaçınılmaz bir ihtiyaç hâline gelmiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Etik komite onayı ve/veya yasal/özel izin gerektirmeyen bu çalışma, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Araştırmacının Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamıştır.

Araştırmacının Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Alkan, Y. (2016). Tarım kooperatiflerinin istihdam üzerindeki etkileri. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(4), 113-131.
- Arslan, S. (2015). Tarımın Türkiye ekonomisinde yeri. *Sustainable Agriculture and Environment Proceeding Book*, 181.
- Atmaca, Ö. (2022). *Türkiye’de tarım sektörünün ekonomik gelişimi ve sorunları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, R., & Yaşa, A. A. (2019). Türkiye’de tarım kredi kooperatiflerinin mali yapısı üzerine bir değerlendirme. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 352-368.
- Demir, O., Gültekin, G. Ç., & Uzundumlu, A. S. (2023). Türkiye ekonomisinde tarımın yeri ve önemi. *Palandöken Journal of Animal Sciences Technology and Economics*, 2(2), 62-69. <https://doi.org/10.5152/JASE.2023.23009>
- Doğan, A. (2009). Ekonomik gelişme sürecine tarımın katkısı: Türkiye örneği. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 365-392.
- Doğan, Z., Arslan, S., & Berkman, A. (2015). Türkiye’de tarım sektörünün iktisadi gelişimi ve sorunları: Tarihsel bir bakış. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 29-41.
- Eroğlu, S. (2024). *Türkiye’de tarım kooperatiflerinin yönetsel ve ekonomik anlamda yaşadığı sorunlar ve Bursa ili İnegöl ilçesi örnek uygulama Kulaca Salça Kooperatifi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürbüz, Y. E. (2006). *Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde Türkiye’deki tarım politikaları, tarımda istihdam ve gelir dağılımı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıral, T., & Akder, H. (2000). *Makro ekonomik göstergelerle tarım sektörü. (Not: Yayınevi/Dergi bilgisi eksik olduğundan kitap/rapor formatında bırakılmıştır).*
- Leite, A. R., Padilha, A. C. M., & Binotto, E. (2021). Cooperation challenges in agricultural cooperatives. *Revista de Administração da UFSM*, 14, 809-826.
- Mülayim, Z. (1995). Kooperatif kuruluşlarda üst örgütlenmenin önemi ve Türkiye’de sorunları. *Journal of Social Policy Conferences*, (40), 33-42.
- Oliveira, O. D. P. D., & Wander, A. E. (2022). Tarımsal kooperatif sistemi: Yönetim zorlukları ve uygulanabilir çözümler. *UFSM Yönetim İncelemesi*, 15(3), 411-433.
- Öncü, R. (2022). *Türkiye’de tarımın durumu, sorunları ve çözüm önerileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Özdemir, G., Keskin, G., & Özüdođru, H. (2011). Türkiye'de ekonomik krizler ve tarımsal kooperatiflerin önemi (Economic crisis in Turkey and the importance of agricultural cooperatives). *Tekirdağ Ziraat Fakóltesi Dergisi*, 8(1), 101-113.
- Pakdemirli, B. (2019). Tarımsal kooperatiflerin dünya ve Türkiye'de mevcut durumunun karşılaştırılması. *Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 29(2), 177-187. <https://doi.org/10.18615/anadolu.660198>
- Sarı, S. (2022). Türkiye'de tarım sektörünün yeri ve önemi. *Kayes-2022*, 183.
- Serinikli, N., & Kumkale, İ. (2012). Türkiye'deki kooperatif üst örgütlerinin (Bölge birliklerinin) sorunları ve çözüm önerileri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 269-290.
- Sumaytaoğlu, E. C. (2012). *Osmanlıda ve Türkiye'de tarımsal politikaların tarihsel gelişimi ve uygulaması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topaloğlu, E. Ö. (2021). *Tarımsal kooperatifçilik*. Ekopi Dijital Baskı Merkez Ltd. Şti.
- TÜİK. (2025a). *Dış ticaret istatistikleri*, 2025. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Dis-Ticaret-104>
- TÜİK. (2025b). *İstihdam, işsizlik ve ücret*, 2025. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108>
- TÜİK. (2025c). *Tarım*, 2025. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Tarim-111>
- TÜİK. (2025d). *Ulusal hesaplar istatistikleri*, 2025. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1>
- Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri. (2020, 18 Mayıs). *Tarım için dijital çözüm*. <https://www.tarimkredi.org.tr/gundem/blog/tarim-icin-dijital-cozum/>
- Uzundumlu, A. S. (2012). Tarım sektörünün ülke ekonomisindeki yeri ve önemi. *Ahnteri Journal of Agriculture Science*, 22(1), 34-44.
- Yantur, P., & Sağlık, R. (2022). Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin etkileri: Taze gıda piyasası örneği üzerine bir uygulama. *İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakóltesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-15.
- Yazıcı, A. (2021). *Tarım sektörünün Türkiye ekonomisi gelişimine katkısı 1980-2018 döneminin analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, R. (2009). *Tarım kooperatiflerinde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, S. (2020). Tarımsal girişimcilerin karşılaştıkları problemlerin çözümünde tarımsal kooperatiflerin rolü. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(57), 2184-2199.

Yılmaz, E., & Özdemir, G. (2012). Türkiye’de kadın akademisyen ve araştırmacıların karşılaştıkları sorunlar ve tarıma bakış açıları. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 50-56.

EXTENDED ABSTRACT

Agriculture in Turkey has always played a vital role in shaping the country's economy, culture, and social structure. The sector is a major source of production, employment, and livelihoods. Thanks to Turkey's diverse geography and climate, the country has fertile land and a wide variety of agricultural products. Agriculture forms the foundation of food production, contributes to foreign trade, and supports rural development. It is also crucial for maintaining social stability and ensuring food security.

The historical development of agriculture in Turkey demonstrates that it has consistently been a vital part of the economy. In ancient times, the fertile lands of Anatolia made farming a primary source of livelihood. During the Ottoman era, most of the population worked in agriculture. After the founding of the Republic, modernization and the establishment of agricultural institutions became a key part of national policy. In the 1930s, agrarian cooperatives were created to strengthen rural unity and collective production.

Over the years, industrialization and urbanization changed production and employment structures. Migration from rural to urban areas caused a decline in the agricultural workforce, and the share of agriculture in the national economy decreased. Liberalization policies in the 1980s and privatizations in the 2000s reduced state involvement in the sector. As a result, small producers faced high input costs, low productivity, and limited access to modern technologies. Land fragmentation, insufficient irrigation, and inadequate infrastructure continue to reduce efficiency.

Despite these difficulties, agriculture still holds a vital position in Turkey's economy. It ensures food supply, provides raw materials to industry, creates employment in rural areas, and contributes to exports. The sector supports national income and plays a key role in protecting natural resources. Agriculture also helps prevent rural migration and supports demographic balance between cities and villages.

Table 1 shows the distribution of agricultural land and the areas used for cereal cultivation in Turkey. Major crops include wheat, barley, and corn, grown in different regions depending on climate conditions. Table 2 presents vegetable production, showing the cultivation of tomatoes, peppers, cucumbers, and beans. Table 3 illustrates fruit production, including apples, citrus fruits,

and bananas as major products. These tables demonstrate the diversity of Turkish agriculture and the changes in cultivation areas over time.

Agriculture’s contribution to the economy is also reflected in employment and income. Table 4 shows that the share of employment in agriculture has gradually declined in recent years, while industry and services have grown. However, the sector still provides jobs for a large number of people in rural areas. The decrease in agricultural employment is closely related to urban migration and industrial development.

In terms of foreign trade, Turkey exports a wide range of agricultural products, including hazelnuts, raisins, figs, and olive oil. These products provide significant export income. However, the country also imports wheat, corn, soybeans, and livestock to meet domestic demand. Table 5 shows the export and import values of agricultural products by year. Although the share of agricultural exports in total exports has declined, the sector remains an important component of Turkey’s trade balance.

The contribution of agriculture to Gross Domestic Product (GDP) is illustrated in Table 6. While the total value of agricultural production has increased, its share in GDP has gradually decreased due to faster growth in the industrial and service sectors. Nevertheless, agriculture continues to be a fundamental part of the economy and a key source of stability for rural regions.

In addition, governments are constitutionally required to support farmers or the agricultural sector annually with an annual contribution of 1% of GDP. Furthermore, increasing this percentage over time is crucial for food supply security. It should also be noted that while farmers or agriculture should legally be used to support 1% of GDP, this rate remains very low.

The main problems of the Turkish agricultural sector include fragmented land ownership, high production costs, limited financial resources, insufficient technological development, and lack of training. Institutional and legal issues also create challenges for producers. Many small farmers have difficulty accessing credit, modern equipment, and information. Environmental issues such as soil erosion, water scarcity, and inefficient irrigation systems make production more difficult. The lack of coordination among institutions reduces the effectiveness of agricultural policies and limits modernization efforts.

Cooperatives play an important role in addressing these problems. They are voluntary organizations based on solidarity, equality, and democratic control. Their aim is not profit but

---

supporting their members economically and socially. Through cooperatives, farmers can access agricultural inputs, share machinery, obtain credit, and market their products collectively. This structure lowers costs, increases bargaining power, and strengthens productivity.

The historical background of cooperatives shows that the cooperative movement began in 19th-century England under the Rochdale Principles, emphasizing voluntary membership, democratic management, and education. In Turkey, the cooperative movement started in the early years of the Republic and expanded after the 1930s. Today, agricultural credit, sales, and irrigation cooperatives are the main types operating in the country.

Agricultural cooperatives have significant economic and social functions. They provide inputs such as seeds and fertilizers, support joint marketing activities, and help with financial resources. Cooperatives also encourage regional development by promoting cooperation and social unity. However, many of them face difficulties due to weak management, lack of professional training, financial problems, and insufficient supervision.

This research highlights the lack of education and awareness among farmers as a significant problem. Most members lack sufficient knowledge of cooperative principles. Limited financial resources constrain activities. Therefore, it is recommended that cooperative education be integrated into schools, training programs be organized for managers, and a cooperative bank be established to provide low-interest loans. Furthermore, strengthening oversight and transparent governance are also considered essential for the success of cooperatives.

The regional cooperative model highlighted in our article describes a system where farmers and agricultural experts are integrated into the same structure. Each cooperative includes training, irrigation, technology, and marketing units. This model aims to increase efficiency, reduce costs, and develop modern production methods.

Finally, the article compares Turkey's agricultural policies with those of the European Union. While the EU applies a unified Common Agricultural Policy, Turkey's agricultural management is divided among several institutions, which causes coordination problems. The privatization of state institutions and instability in support mechanisms have weakened the sector. Aligning national policies with sustainable and cooperative-based approaches, improving institutional capacity, and strengthening farmer organizations are identified as essential steps for the future of Turkish agriculture.

Turkey has significant agricultural potential due to its climate and geography. However, structural, financial, and institutional challenges limit the full use of this potential. Strengthening cooperatives, modernizing production, increasing education, and ensuring government supervision are key actions for improving productivity and achieving sustainable agricultural growth. The regional cooperative model is considered a realistic framework that can strengthen both the economic and social dimensions of Turkish agriculture.